

**«КУЛЬТУРА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ»
ЯК СУЧАСНИЙ ФЕНОМЕН ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ**

Локарєва Г. В., Бажміна Е. А.

ВСТУП

Освіта є обов'язковою умовою економічного зростання й добробуту країни, основою інтелектуального, духовного, фізичного та культурного розвитку особистості. Її значущість на державному рівні відображена в Законах України та нормативно-правових документах – Конституції України¹, Законі України «Про освіту»², Законі України «Про вищу освіту»³, Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»⁴ тощо. Так, у статті 5 Закону України «Про освіту» зазначається: «освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства».

У статті 26 Законі України «Про вищу освіту» одними з головних завдань вищої школи є «збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства», «поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян». Вища освіта визначається як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.05.2019).

² Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.05.2019).

³ Закон України «Про вищу освіту»: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.05.2019).

⁴ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013?lang=ru> (дата звернення: 20.05.2019).

навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти».

Для реалізації вищою школою суспільного замовлення, представленого у вищезазначених нормативних документах, сучасна вища освіта потребує зміни вектору навчального процесу на формування в майбутніх фахівців культури самостійної роботи. Її розвиток у здобувача освіти як творця процесу культури в широкому розумінні вимагає чіткої організації й оптимізації процесу професійної підготовки в напрямі самостійної роботи, що в майбутньому забезпечить необхідне підґрунтя для його неперервної професійної освіти. Отже, виникає необхідність у педагогічному дослідженні цього феномена, розробці науково-методичного супроводу.

Відповідно до сучасних реалій, у яких працює вища школа, та з переходом її на онлайн-навчання своєчасність позначеної проблеми зростає і докорінно змінюється ставлення до самостійної роботи здобувача вищої освіти. Відповідно до нормативно-правових актів у галузі вищої освіти (наприклад, «Положення про організацію освітнього процесу ЗНУ»)⁵, у закладах вищої освіти розробляються положення щодо організації процесу професійної підготовки, у яких відзначено, що самостійна робота регламентується навчальним планом і становить від 50% до 70% загального обсягу засвоєння робочої програми конкретної дисципліни. Це ще раз підкреслює актуальність вивчення феномена культури самостійної роботи здобувача вищої освіти.

Значущість культури самостійної роботи в сучасних умовах під час підготовки майбутніх фахівців зумовлена такими обставинами.

1. Перехід педагогічного освітнього простору на онлайн-навчання у зв'язку зі світовою пандемією COVID-19.

2. Розгляд культури самостійної роботи здобувача вищої освіти не у вузькому значенні на рівні формування культури розумової праці, а і як багатоаспектного та багаторівневого феномена.

3 огляду на це студента потрібно навчити самотивуватися; самостійно навчатися, моделюючи та корегуючи індивідуальну освітню траєкторію; самовдосконалюватися; саморозвиватися; самореалізуватися; самооцінювати і взаємооцінювати;

⁵ Положення про організацію освітнього процесу у Запорізькому національному університеті. Запоріжжя, 2021. С. 5.

співпрацювати в колективі. Самостійність у оволодінні знаннями забезпечує якість і міцність професійних вмінь і навичок.

Отже, проблема дослідження феномену «культура самостійної роботи студентів» є актуальною та своєчасною.

1. Категоріально-дефінітивний аналіз базових понять

Дослідження понятійного конструкту «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти» вимагає кореляції таких понять: «культура», «самостійна робота студентів», «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти». Розглянемо послідовно ці дефініції в аспекті наукової філософської та психолого-педагогічної думки з метою пояснення авторського бачення проблеми.

Аналіз першого терміна «культура» буде ґрунтуватися на етимології та генезі його змістовного наповнення.

Поняття «культура» походить від латинського слова «cultura», яке в історичному розумінні означало обробіток землі, культивування, що мало на увазі зміни в природі під впливом людини. У III столітті до н.е. в Римській імперії землевласники проявляли особливе духовне ставлення до землі, але використовували при цьому важку рабську працю⁶. У зв'язку з поступовим розвитком людства про культуру говорять уже не як про культивування землі, а як про культуру духу, що означає духовність, виховання, розвиток розумових здібностей, які є пріоритетом для вільної людини. Витоки такого підходу належать Марку Тулію Цицерону в I столітті до н.е.⁷

Поняття «культура» зазнало багато змін. У 1952 році вчені А. Кребер та К. Клакхон, здійснивши спробу підсумувати все зроблене культурологічною думкою, у своєму дослідженні «Culture» визначили 180 дефініцій⁸ цього поняття. Назви визначень показали багатогранність досліджуваного явища та хаотичність загальної картини його наукового вивчення. У 1983 р. на XVII Всесвітньому філософському конгресі «Філософія й культура» в Торонто не було виявлено єдиного розуміння культури у світовій

⁶ Катон Марк Порцій. Земледелие. Москва – Ленинград, 1950. 220 с.

⁷ Цицерон Марк Туллий. Избранные сочинения. Москва, 1975. 456 с.

⁸ Kroeber A.L., Kluchohn Clyd. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge, Massachusetts, USA, 1952. 219 p. URL: <http://www.pseudology.org/Psychology/CultureCriticalReview1952a.pdf> (Last accessed: 26.05.2019).

культурології⁹. У наш час, як зазначається в науковій літературі, є понад 500 визначень терміну «культура».

У 90-ті рр. ХХ століття філософ і культуролог М. Каган зробив величезний внесок у дослідження закономірностей розвитку людства у філософії культури, у філософській антропології, у теорії цінностей, у методології вивчення історії світової культури та її застосування у сфері гуманітарного знання. У своєму дослідженні М. Каган представив культуру як саморозвивальну спіралевидну систему, де людина є творцем культури, початком нового витка спіралі й творінням культури¹⁰. Нам імпонує представлення стадій саморозвитку культури, оскільки у своїй концепції філософ М. Каган наводить механізм її розвитку, до якого ми маємо звернутись у подальших наших розвідках, розкрити культурогенез самостійної роботи студентів. Маємо підкреслити, що культура є формою буття, де вирішальним концептом у процесі творення є діяльність людини. Аналіз механізму розвитку культури (Рис. 1) розкриває взаємопов'язані етапи за спіраллю: людина визначає мету й переходить до дій, створюючи конкретні речі або явища («діяльність опредмечування»), з'являються досягнення людства («предметне буття культури»), кожне нове покоління переймає досвід своїх пращурів, оскільки культура не передається генетично («діяльність розпредмечування»), і, як результат, людина змінюється – вона є творінням культури та співучасником її створення.

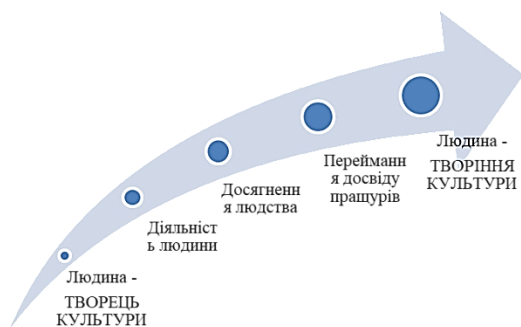

Рис. 1. Культура як саморозвивальна система (за М. Каганом)

⁹ Культурологія : підручник / за ред. А.Є. Конверського. Харків, 2013. С. 104.

¹⁰ Каган М.С. Философия культуры : учебное пособие. Санкт-Петербург, 1996. С. 32.

Суть традиційної культури в усіх її історичних модифікаціях від первісності до нашого часу полягає в підпорядкуванні сучасного минулому. Передбачити, як буде виглядати культура майбутнього, неможливо, але її якості залежать від діяльності кожної людини на землі.

У філософському енциклопедичному словнику описано феномен культури, із яким не можна не погодитися. Це «специфічний спосіб організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм і установ, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, до самих себе, взаємин між собою. У понятті культура фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично-конкретних форм цієї діяльності на різних етапах суспільного розвитку, у рамках певних епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільнот». «Культура характеризує також особливості поведінки, свідомості та діяльності людей у конкретних сферах суспільного життя». «У культурі може фіксуватися спосіб життєдіяльності окремого індивіда, соціальної групи або всього суспільства загалом»¹¹ (Рис. 2).

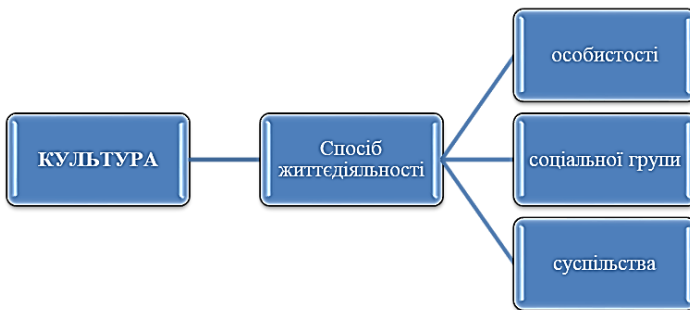

Рис. 2. Культура як спосіб життєдіяльності

Американський когнітивний психолог А. Ребер називає культуру системою інформації, «в якій кодується спосіб взаємодії людей в соціальному та фізичному середовищі громади, суспільства».

¹¹ Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. С. 292.

Учений звертає особливу увагу на те, що культура не передається у спадок¹² (Рис. 3).

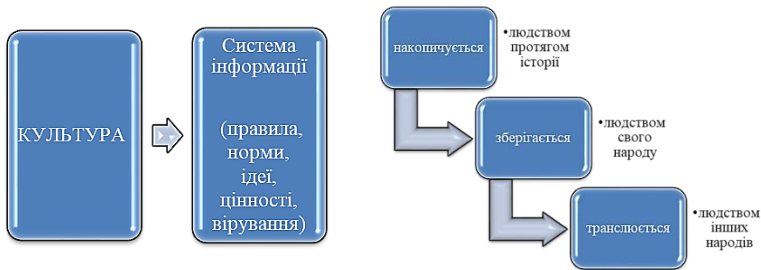

Рис. 3. Культура як система інформації

У психологічній літературі, за визначенням В. Шапар, «культура – це сукупність загальних стійких смислів, цінностей, вірувань, що характеризують національні, етнічні та інші групи, і що визначають поведінку їхніх членів»¹³.

На думку Е. Смерічевського, «культура – це механізм психічної саморегуляції, який змінює в людині перш за все світогляд – систему цінностей, систему поглядів, систему норм соціальної поведінки і принципів буття в соціумі, систему мотивацій вчинків»¹⁴. Науковці довели, що рівень психологічної культури, вміння управляти психікою й розвивати її залежить від рівня розвитку людини й суспільства (Рис. 4).

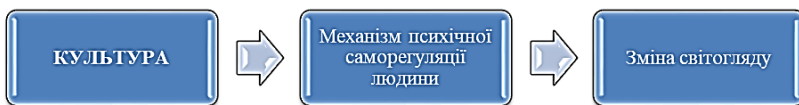

Рис. 4. Культура як механізм психічної саморегуляції людини

¹² Ребер Артур (Penguin). Большой толковый психологический словарь. Москва, 2000. Т. 1. С. 220.

¹³ Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь / общ. ред. В.Б. Шапарь. Ростов на Дону, 2006. 806 с.

¹⁴ Смерічевський Е.Ф. Культура в сучасній психології: соціальні детермінанти і функції. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Вип. 20. С. 266.

Культура є системою спільних цінностей людства (матеріальних, духовних, ідеологічних), які людина засвоює протягом свого життя. Освіта й виховання – це оволодіння культурою, процес її передачі від однієї людини до іншої, від сучасного покоління до наступного. Людина формується в процесі культурно-творчої діяльності: наші людські якості є наслідком засвоєння мови, залучення до наявних у суспільстві цінностей, традицій, оволодіння прийомами та навичками професійної діяльності тощо.

У тлумачному словнику Д. Ушаков формулює поняття «культура» як «сукупність людських досягнень у підпорядкуванні природи, у техніці, освіті, суспільному ладі»¹⁵.

Педагог С. Гончаренко визначає поняття «культура» в широкому розумінні слова як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини й утілюються в результатах продуктивної діяльності». У вузькому сенсі «культура» має декілька значень, а саме: «сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування»; «рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності»¹⁶.

Отже, культура – це надбання суспільства, сфера духовного життя, рівень оволодіння знаннями або діяльністю.

Культура певної людини, особистості не відокремлена від вищезгаданих типів культури. Особисту культуру характеризує ставлення людини до себе й оточуючих. Людські стосунки в суспільстві суттєво впливають на стан суспільної культури.

Культурологічний підхід у сфері освіти полягає в тому, що вона забезпечує трансляцію культурних норм, цінностей та ідей, розвиток особистості людини, підготовку її до успішного життя в мультикультурному світі¹⁷. За визначенням українських учених С. Сисоєвої та М. Галицької, культурологія освіти – це «науковий напрям, що формується на стику філософії освіти, культурології,

¹⁵ Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва, 2014. С. 261.

¹⁶ Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. С. 182.

¹⁷ Halytska M.M. Research education in the context of cultural approach. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 1–2. С. 19–22.

культурної психології і інноваційної педагогіки, пояснює весь комплекс культурних проблем освіти та системно інтерпретує освіту як культурний феномен»¹⁸. Проблеми феномена культурології освіти присвячують свої роботи українські науковці В. Кремень, С. Сисоєва, М. Галицька, В. Луговий, І. Бех, В. Огнев'юк, Т. Левовицький, Г. Філіпчук, Н. Крилова, Л. Хоружа, І. Прокопенко, М. Чурсін, Г. Хоружий, Д. Шевчук та ін.

Сьогодні ми можемо й надалі спостерігати різне розуміння та тлумачення поняття культури через її функціональне навантаження як гуманістичної (формування та виховання морального обличчя особистості через соціальний досвід), інформативної (передавання досвіду від попередніх поколінь, а також інших народів), пізнавальної (фіксування досягнень людства в кожен історичну епоху), регулятивної (встановлення та регулювання відносин між людьми), комунікативної (формування способів і типів спілкування між людьми через механізм культурної спадкоємності), ціннісної або аксіологічної (формування певних ціннісних орієнтирів, моральних установок, культурних смаків особистості), світоглядної (формування світогляду, через який людина включається в різні сфери культурної регуляції), виховної (саморозвиток людства для задоволення нових матеріальних і духовних цілей) тощо. Усі функції культури нерозривно пов'язані між собою, утворюючи єдине ціле загального поняття «культура».

Залежно від наявних сфер і видів життя людей виділяють культуру матеріальну та духовну, правову, моральну, художню, політичну, культуру праці, культуру побуту тощо. Розподіл цих різновидів культури суто умовний, оскільки в реальному житті вони щільно взаємопов'язані між собою.

Аналіз вищезазначених трактувань дає змогу виділити структурні компоненти культури (Рис. 5).

¹⁸ Культурологія освіти: роб. навч. прог. для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (галузь знань: 1801 «Специфічні категорії»), освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», за вимогами кредитно-модульної системи) / С.О. Сисоєва, М.М. Галицька. Київ. 2014. С. 5.

Рис. 5. Різновиди трактувань поняття «культура» в XXI столітті

Культура – це багатогранне явище, загальною ознакою якого «розуміють усе, що створила людина»¹⁹. Узагальнюючи дослідження науковців упродовж існування всієї історії людства, узагальнимо зміст визначення культури. *Культура* – це сукупність матеріальних і духовних цінностей людства, які передаються від однієї людини до іншої (у широкому значенні); це рівень досягнень у будь-якій галузі знань або діяльності (у вузькому значенні). Культура у вузькому розумінні розвивається через уміння та навички у процесі самостійної роботи.

«Процес передачі накопичених поколіннями знань і культурних цінностей» є освітою, за висловленням Н. Бордовської²⁰. Професорка називає освіту «соціокультурним феноменом», що виконує соціокультурні функції. Сьогодні через пандемію COVID-19 освіта перейшла з офлайн-режиму в онлайн, але свого значення як соціокультурний феномен не втратила; тільки змінила ракурс із безпосереднього навчання в аудиторії на навчання за межами закладу освіти засобами цифрових технологій.

¹⁹ Культурологія: теорія та історія культури : навчальний посібник / за ред. І.І. Тюрменко. Київ, 2010. С. 8.

²⁰ Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика : учебное пособие. Санкт-Петербург, 2008. С. 63.

Формування культури самостійної роботи є найактуальнішим завданням педагогіки та психології сьогодення. Суттєвий внесок у розв'язання проблеми організації самостійної роботи та її значущості зробили філософи, педагоги, психологи Демокрит, Й. Песталоцці, А. Дистервег, Я. Коменський, Д. Дьюї, Г. Сковорода, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Л. Виготський, Є. Голант, М. Гарунов, В. Ляудіс, П. Підкасистий, І. Підласий, А. Алексюк, В. Сластьонін, І. Лернер, М. Скаткін, І. Зімня, В. Беспалько, С. Гончаренко, В. Буряк, М. Фіцула, З. Курлянд, В. Ортинський, Т. Турког та інші.

Розглядаючи проблему самостійної роботи в наших попередніх публікаціях²¹, ми провели детальний аналіз дефініції «самостійна робота студентів» та дослідили стан її організації в освітньому процесі в наш час. Слід зазначити, що однозначного тлумачення поняття «самостійна робота» на сьогодні не визначено, але з огляду на дослідження науковців і педагогів-практиків, його розуміють як цілеспрямовану, активну та відносно вільну діяльність здобувача освіти²².

У сучасних умовах самостійна робота неможлива без використання учасниками освітнього процесу персональних цифрових пристроїв – смартфонів, ноутбуків, комп'ютерів, планшетів. Вони є технічним інструментарієм при формуванні культури самостійної роботи. Застосування цифрових технологій у закладах освіти досліджували українські вчені Ю. Машбиць В. Биков, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, В. Кухаренко, О. Бугайов, М. Кадемія, М. Козяр, Л. Коношевський, Н. Морзе, О. Співаковський, О. Пошетун та інші. Науковцями розглядаються питання формування культури застосування інформаційних технологій здобувачами освіти й майбутніми фахівцями в професійній діяльності.

Теорії, методиці, педагогічним умовам організації самостійної роботи присвятили свої дисертаційні дослідження такі українські вчені: О. Соя, Г. Ковтонюк, О. Коношевський, О. Королюк, Н. Бойко, В. Луценко, І. Шайдур, І. Хом'юк, І. Бендера, Ю. Яворик, С. Яшанов, Ю. Атаманчук, М. Солдатенко, С. Кустовський,

²¹ Бажміна Е.А. Самостійна робота студентів в системі навчального-виховного процесу вищої школи. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки*. 2018. № 2 (31). С. 38–44.

²² Зімня І.А. Педагогическая психология : учебник. Москва, 1999. С. 252.

Н. Шишкіна, А. Цюприк, І. Щимко, М. Смирнова, О. Василенко, Г. Романова, Л. Савенкова, Л. Онучак, А. Панасюк, М. Гордієнко та ін. Самостійна робота розглядається як різновид діяльності людини та зумовлюється її індивідуальними й психологічними особливостями. У процесі діяльності самостійність проявляється як якість особистості, набута в умовах особистого розвитку та взаємодії в суспільстві.

У Законі України «Про вищу освіту» самостійна робота представлена як одна з основних форм організації освітнього процесу: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка та контрольні заходи (стаття 50). Її місце у структурі організаційних форм навчальної роботи підкреслює значущість в оволодінні теорією, що дає підґрунтя в практичній підготовці.

Проблема організації самостійної роботи студентів наприкінці ХХ століття, за твердженнями І. Зимньої, є найменш вивченою та представляє найбільший інтерес у плані психологічного аспекту навчальної діяльності. Через 20 років, у ХХІ столітті, вона стала ще актуальнішою для науковців та науково-педагогічних працівників у всіх країнах світу у зв'язку з:

1) масовим переходом навчання з офлайн-режиму в онлайн, де студент здобуває знання, уміння й навички самостійно, використовуючи методичні вказівки та допомогу педагогів;

2) величезним потоком легкодоступної інформації різної якості, яку можна отримати за кілька секунд, задавши текстовий або голосовий запит у цифровому пристрої.

У процесі здійсненого психолого-педагогічного аналізу науково-педагогічних джерел виокремимо головні аспекти самостійної роботи:

1) самостійна робота – це основна форма навчальної діяльності, спрямована на самостійне оволодіння знаннями, вміннями та навичками в супроводі педагога в закладі освіти, наставника на виробництві; формує та розвиває розумові здібності, культуру самостійної роботи в освітньому просторі;

2) самостійна робота – це «вища форма навчальної діяльності, форма самоосвіти» (за І. Зимньою). Такій формі «властиві продуктивний творчий характер діяльності, нестереотипність рішень, що приймаються, учинків, дій самої особистості»²³.

²³ Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / за ред. З.Н. Курлянд. Київ, 2005. С. 156.

Отже, *самостійна робота здобувача вищої освіти* – це навчально-пізнавальна діяльність, яка здійснюється в межах аудиторних і позааудиторних занять під опосередкованим керівництвом викладача з наданням студенту своєчасної конструктивної підтримки.

У процесі самостійної діяльності студента формується культура роботи з навчальною інформацією, а саме: здатність орієнтуватися, не «потонути» в інформаційних потоках; уміння відбирати перевірену, науково доведену інформацію; уміння користуватися довідковою літературою (швидко знаходити необхідні відомості); орієнтація в знаковій системі; знання змісту пошукової проблеми; сформоване почуття міри у виборі інформації; здатність до володіння різними типами інформаційного зв'язку; володіння методами вибору інформації; уміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати, екстраполювати знайдену інформацію. Цьому має навчити студента викладач і надати йому можливість до власного пошуку різноманітних алгоритмів самостійної навчальної діяльності. Усі позначені компоненти й складають зміст культури самостійної роботи здобувача вищої освіти.

Отже, *культура самостійної роботи здобувача вищої освіти* – це сукупність знань, умінь, здатностей до пошуку та застосування видів, методів і засобів обробки навчальної інформації під опосередкованим керівництвом педагога для здобуття професійних компетентностей. Унаслідок навчальної діяльності майбутній фахівець набуває культуру самостійної роботи.

2. Науково-методологічні підходи як теоретичні засади організації самостійної роботи в освітньому процесі вищої школи

Як предмет наукового пошуку проблему самостійної роботи майбутніх фахівців можна розглядати в контексті трьох методологічних підходів: системного, персоналізованого та діяльнісного.

В освітньому процесі вищої школи на сучасному етапі визначальне місце займає самостійна робота з огляду на те, що в часи пандемії COVID-19 навчання здійснюється за межами закладу вищої освіти (опосередковано). Відповідно, важливо забезпечити як викладача, так і студента науково-методичним ресурсом, який допоміг би ефективно налагодити навчальний процес онлайн. Організація самостійної роботи здобувачів освіти ґрунтується на

методологічних підходах, що забезпечують вірогідність реалізації навчальних завдань у підготовці майбутнього фахівця. У рамках освітньо-педагогічної парадигми «культура самостійної роботи студентів» системний, персоналізований та діяльнісний підходи стали науково-теоретичними засадами в організації самостійної роботи.

Розглянемо теорію та практику організації самостійної роботи в контексті означених науково-методологічних підходів.

Системний підхід у організації самостійної роботи студентів. Науковий пошук сутності системного підходу до освітнього процесу відобразився в декілька аспектах: змістовно-логічний зв'язок вивчення знань (Я. Коменський)²⁴; цілісність елементів системи, їхня структурованість і функціональність (І. Блауберг, Є. Мірський і В. Садовський)²⁵; послідовність у вивченні навчального матеріалу та закріплення попередніх знань (Л. Занков)²⁶; взаємозв'язок елементів системи знань (В. Кузьмін, В. Лозова)²⁷; формування структурованих знань (Ю. Бабанський, Л. Зоріна)²⁸.

Системний підхід до самостійної роботи визначається в двох аспектах: системності та систематичності. Вважаємо, що системність у організації самостійної роботи доречно розглядати через визначені Ю. Шабановою принципи, які взаємопов'язані між собою та забезпечують певну єдність системи:

- цілісність (мета, завдання, мотив, зміст, форми та методи, умови самостійної роботи);
- структурність (взаємозв'язок структурних елементів системи);
- взаємозалежність системи та середовища (залежність певних компонентів системи: навчальних форм, методів від освітнього середовища, залежність виконання самостійної роботи від наявності

²⁴ Коменський Я.А. Великая дидактика : избр. пед. сочинения. Москва, 1955. Ч. 1. 303 с.

²⁵ Блауберг И.В., Мирский Э.М., Садовский В.Н. Системный подход и системный анализ. *Системные исследования. Ежегодник*. Москва, 1982. С. 52–58.

²⁶ Занков Л.В. Дидактика и жизнь. Москва, 1968. 328 с.

²⁷ Кузьмин В.П. Гносеологические проблемы системного знания. Москва, 1983. 64 с.

²⁸ Зорина Л.Я. Дидактические основы формирования системности знаний старшеклассников. Москва, 1978. 126 с.

та роботи цифрових технологій, від навчально-методичного забезпечення тощо);

– ієрархічність (підпорядкованість елементів нижнього рівня елементам вищого рівня – підпорядкованість простих завдань складним)²⁹.

Систематичність розглядаємо як похідний принцип від принципу науковості, який регулює здійснення самостійної роботи студентами з виконання навчальних завдань. Систематичність забезпечує логіку та послідовність оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Важливість цього підходу полягає в тому, що кожен елемент змісту навчального матеріалу ґрунтується на попередньому та логічно пов'язаний із наступним елементом.

З огляду на організацію систематичності в оволодінні знаннями в часі професор С. Пальчевський виокремлює дві її форми: перша – це вивчення навчальної дисципліни за розкладом занять і друга – це послідовне вивчення кожної дисципліни «до завершеного цілісного образу знань»³⁰. Педагог акцентує увагу на другій формі, оскільки саме навчання за нею сприяє досягненню здобувачами освіти вищих результатів – опрацювання та запам'ятовування великого обсягу матеріалу за невеликий проміжок часу, необхідний для подальшого оброблення інформації, оскільки здобуті знання доповнюються новими з невеликим часовим інтервалом, і попередні ще не встигають забутись. За другої форми найкраще проявляється систематичність у здобуванні знань.

Формування культури самостійної роботи відбувається завдяки використанню різних форм її організації, а саме: індивідуальної, парної, групової. Класифікація цих форм здійснюється за такими ознаками, як дидактичні цілі, кількісний склад здобувачів вищої освіти, рівень підготовленості студента до конкретного завдання тощо. Вони відрізняються одна від одної способами організації:

– індивідуальна форма роботи передбачає самостійну діяльність студента над дидактичним завданням (ця форма використовується на всіх етапах заняття; кожен студент отримує своє персональне завдання);

– парна форма роботи здійснюється двома студентами, які виконують одне завдання (цей спосіб організації забезпечує

²⁹ Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі : підручник. Донецьк, 2014. С. 19.

³⁰ Пальчевський С.С. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 2007. 576 с.

взаємонавчання, обмін інформацією, використання методів і засобів розв'язання задачі на партнерських засадах, прийняття єдиного рішення);

– групова форма роботи передбачає спільну діяльність трьох-чотирьох студентів, де кількість залежить від конкретного завдання (розв'язання проблеми відбувається в колаборації у процесі обміну студентами своїми знаннями й інформацією та спільного навчання для прийняття консенсусу, формування вміння працювати в команді, генерувати ідеї й відстоювати власну думку).

У позааудиторній навчальній діяльності під час самостійної роботи здобувач вищої освіти може бути залучений до всіх вищезазначених форм.

Кожна з названих форм стимулює зацікавленість, активність студента й прагнення до самовдосконалення при підготовленій та продуманій організації самостійної навчальної діяльності педагогом. Усі три форми актуалізують пізнавальну діяльність студентів і перемикаються протягом аудиторного заняття. Незалежно від вибору форми самостійної діяльності здобувач весь час працює над удосконаленням знань, умінь, навичок, що відповідно впливає на розвиток його особистісних професійних якостей.

Сучасні різновиди самостійної роботи здобувачів освіти представлені українськими вченими в авторському посібнику «Педагогіка вищої школи» за редакцією З. Курлянд, а саме: «пошук та вивчення додаткової літератури; конспектування, складання планів, тез; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків); написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів; виступ із повідомленнями на семінарських заняттях; виконання вправ, розв'язання задач; виконання письмових контрольних, лабораторних робіт; виконання завдань за допомогою ПЕОМ». Це різноманіття самостійної роботи свідчить про велику палітру можливостей у студента обрати свій персональний шлях у надбанні та наповненні професійного й особистісного досвіду, який стає підґрунтям у майбутній професійній діяльності. Такі види самостійної роботи, як підготовка презентацій, творчо-пошукові завдання, створення дидактичних відео, робота в графічних автоматизованих системах, обмін набутим досвідом та інформацією онлайн у системі «студент↔студент» забезпечують розвиток культури самостійної роботи.

Під час активної самостійної роботи студентів використовуються методи навчання, які є ментальним інструментарієм навчально-

пізнавальної діяльності всіх учасників освітнього процесу. У науковій літературі представлено різноманіття класифікацій методів навчання, яке дає цілісне уявлення щодо сутності цих методів. Вибір методів ґрунтується на дидактичних принципах, функціональній спрямованості та творчому підході викладача. Як у свій час було відзначено А. Макаренком, немає гарного або поганого методу. Результат використання методу залежить від професійно-педагогічної обізнаності та майстерності викладача. Найчастіше в освітньому процесі використовуються такі класифікації методів: за джерелом знань, за пізнавальною діяльністю, за характером логіки пізнання.

Застосування традиційних у педагогічній науці класифікацій дидактичних методів забезпечує засвоєння базової інформації, на якій будеться креативність використання їх у практиці. Ці класифікації є фундаментальними для освітнього процесу вищої школи.

Методи за джерелом передачі знань – це словесні, наочні, практичні методи, представлені як репродуктивні (Є. Голант та ін.)³¹. Такі методи передбачають розвиток мнемонічних здібностей студента, а саме здатність запам'ятовувати й відтворювати засвоєний матеріал. Ці методи важливі в самостійній роботі студента, тому що наповнюють його професійний тезаурус, формують банк професійної інформації, а також містять необхідні дані, теоретичні положення для формування фахових умінь та навичок.

Методи за характером пізнавальної діяльності та взаємодії учасників навчального процесу – це пояснювально-ілюстративний (репродуктивний), проблемний, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький (І. Лернер, М. Скаткін)³². Автори вважають, що ця класифікація сприяє поступовому переходу від репродуктивних методів, які передбачають невелику частину самостійності студентів, до методів творчої активності, що забезпечує повну самостійність.

Методи за характером логіки пізнання – це аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний, індуктивно-дедуктивний (І. Лернер)³³. Автор зазначив у класифікації логічні методи пізнання з огляду на мислення людини

³¹ Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : підручник. Київ, 2007. С. 157.

³² Лернер И.Я. О методах обучения. *Советская педагогика*. 1965. № 3. С. 115–128.

³³ Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва, 1981.

за допомогою розумових операцій. Використовуючи ці методи в навчальній діяльності, студент вчиться самостійно обробляти отриману інформацію: узагальнювати, екстраполювати, аналізувати, класифікувати, систематизувати, моделювати, що забезпечує позитивний результат його навчальної діяльності.

Поетапне застосування класифікацій дидактичних методів представлено графічно на рис. 6.

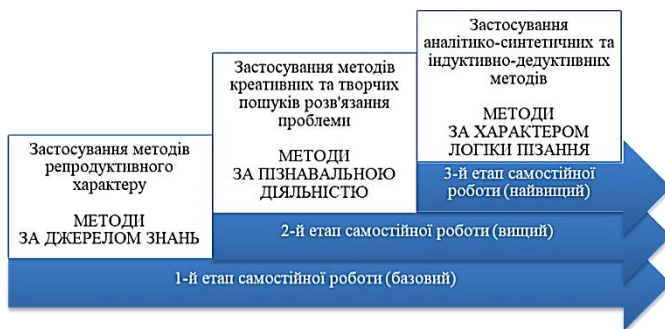

Рис. 6. Поетапне застосування класифікацій дидактичних методів у самостійній роботі студентів

Отже, всі три представлені класифікації методів навчання (за джерелом знань, за пізнавальною діяльністю, за характером логіки пізнання) взаємозабезпечують перехід від одного етапу засвоєння знань студентом до іншого. На первинному етапі самостійної роботи використання репродуктивних методів навчання (за джерелом знань) є апіорі важливим. На другому етапі самостійної роботи застосовується класифікація методів за пізнавальною діяльністю, що спрямовує студента на творчі пошуки, спонукає креативно підходити до виконання навчальних завдань. На третьому етапі методи класифікації за характером логіки пізнання формують наукове світобачення студентів, забезпечують пошук відносно нового, а іноді й абсолютно нового у професійній галузі.

Поетапний перехід до застосування дидактичних методів сприяє підвищенню ефективності прогнозованих результатів у навчанні.

У використанні різноманітних форм, видів та методів навчання є свої особливості, які вимагають педагогічної майстерності

при їхньому виборі та застосуванні. Комбінування сприяє формуванню культури самостійної роботи студентів.

Персоналізований підхід передбачає особистісно-орієнтоване навчання. Сутність персоналізованого навчання полягає в тому, що здобувач освіти усвідомлено вибирає завдання навчального курсу відповідно до власних здібностей, досвіду, інтересів і потреб для формування та розвитку фахових компетентностей і всіх сфер особистості. У процесі самостійної діяльності студент обирає місце, час і темп навчання. Педагог за такого підходу не тільки стає організатором педагогічного процесу та модератором цифрового освітнього середовища, а й, найголовніше, – педагогом-наставником.

Проблема персоналізації досліджувалася та впроваджувалася у практику освітнього процесу такими психологами та педагогами, як А. Петровський³⁴, В. Петровський³⁵ (психологічна теорія від «індивіда до соціуму»), обґрунтування терміну «персоналізація»), Хелен Пархерст³⁶ (упровадження методу персоналізації в навчальний процес загальноосвітньої школи у 20-х роках ХХ століття, США), Віктор Гарсія Хоз³⁷ (орієнтація освіти на конкретну особистість та формування її досконалості), Л. Виготський³⁸ (теорія розвитку дитини), В. Беспалько³⁹ (проектування персоналізованого навчання), Дж. Дімартіно і Дж. Кларк⁴⁰ (моделювання власного маршруту навчання

³⁴ Петровский В.А. Послесловие В.А. Петровского к книге А.В. Петровского. *Психология и время*. 2007. URL: http://www.ipras.ru/cntnt/rus/media/rus_whois/petrovskij/slovo_ob_otce.html. (дата обращения: 23.03.2020).

³⁵ Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии. Москва, 1998.

³⁶ Izmetiev D. Personalized Learning: a new ICT-enabled Education Approach. *UNESCO Institute for Information Technologies in Education*, March 2012. URL: <https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214716.pdf> (Last accessed: 15.05.2020).

³⁷ Guerrero P.J., Ruiz A.J. La educación personalizada según García Hoz, *Revista Complutense De Educación*, vol. 31 (2), pp. 153–161, 2020. URL: <https://doi.org/10.5209/rceid.61992> (Last accessed: 23.03.2020).

³⁸ Выготский Л. Психология развития человека. Москва, 2005.

³⁹ Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). Москва ; Воронеж, 2002.

⁴⁰ DiMartino J., Clarke J.H. Personalizing the High School Experience for Each Student. USA, 2008.

школярами), О. Казакова⁴¹ (особистісний потенціал школяра та персоналізація в освіті) та ін.

Персоналізація розкриває одвічну проблему педагогіки в необхідності працювати зі студентами різного рівня знань. Ще К. Ушинський наголошував на тому, що педагогу потрібно звертати увагу на індивідуальні особливості тих, хто навчається, та використовувати для цього прийоми педагогічного впливу. Саме модель персоналізованого підходу враховує різну підготовленість студентів до навчання в закладі вищої освіти та представляє головну ідею цього методу – автономію студента – здобувачу освіти пропонується навчатися за усвідомлено побудованою індивідуальною освітньою траєкторією в процесі самостійної роботи⁴².

Реалізація сутності персоналізації полягає в двох напрямках, які є нерозривними в початковій діяльності, – це всебічний розвиток потенціалу здобувача вищої освіти та підвищення ефективності освітнього процесу. Ці напрями реалізуються педагогом через планування та розроблення завдань у конкретному навчальному курсі за цільовими рівнями залежно від інтересів, особливостей та потреб студента.

Здобувачам вищої освіти пропонується вибирати навчальні стратегії та завдання за чотирма рівнями, а саме: діагностичним, репродуктивним, пізнавально-пошуковим і творчим. Перший рівень – діагностичний – запропонований для діагностування готовності студента до самостійної роботи при вивченні конкретної дисципліни. Другий рівень – репродуктивний – характеризується розробленими для студента завданнями, які вимагають точного відтворення. Третій рівень – пізнавально-пошуковий містить завдання на розвиток критичного, аналітичного, синтетичного мислення. Четвертий рівень – творчий – представлений задачами творчого, креативного, дослідного, проєктного пошуку.

Кожен здобувач вищої освіти завдяки пізнавальним особливостям, потребам та властивим йому індивідуальним ознакам, рисам і досвіду буде індивідуальну освітню траєкторію за певним цільовим рівнем та рухатиметься за власним маршрутом під час виконання самостійної

⁴¹ Казакова Е.И. Личностный потенциал и персонализация в образовании. URL: <https://vbudushee.ru/library/lichnostnyy-potentsial-i-personalizatsiya-v-obrazovanii/> (дата обращения: 23.03.2021).

⁴² Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Т. 2. Київ, 1983. С. 389.

роботи. У процесі здобування освіти студент може змінювати траєкторію навчання залежно від досягнутих результатів. Важливою сутнісною характеристикою персоналізації є те, що студент (а не викладач) усвідомлено ставить мету до вивчення всієї дисципліни загалом, потім до певного модуля, конкретної теми та відповідає за власний процес навчання та його результат.

Отже, персоналізація навчання (*personalization of learning*) – це навчання, розроблене з урахуванням інтересів, досвіду, бажаних способів і темпів отримання знань для конкретного здобувача вищої освіти, а персоналізований підхід до організації самостійної роботи студента, на наш погляд, забезпечить ефективність формування культури самостійної роботи.

Унаслідок усвідомленого вибору навчальних завдань студентом і отримання позитивного результату своєї діяльності зростає його зацікавленість у засвоєнні знань, умінь та отриманні навичок з певної дисципліни, що сприяє подальшій мотивації до самостійної роботи здобувача освіти та підвищенню ефективності освітнього процесу в цілому.

Діяльнісний підхід є системоутворювальним у організації самостійної роботи студентів. Дії, спрямовані на придбання знань відповідно до власних зусиль, приводять до більш вагомих результатів у навчальній діяльності, мотивовані внутрішніми спонуканнями. Тому цей підхід є підґрунтям як до змісту самостійної роботи, так і до механізмів її організації.

Феномен діяльності розглядався вченими різних галузей знань: німецькими філософами (М. Гегель, І. Кант та ін.), радянськими психологами (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Виготський, Д. Гальперін, Д. Ельконін, Л. Занков та ін.), українськими та зарубіжними науковцями (О. Мороз, Д. Дьубо, А. Реан, С. Розум, В. Кіпатрик, Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін, М. Махмутов та ін.). Педагоги та психологи вивчають діяльність як життєво важливу умову для розвитку особистості в онтогенезі та філогенезі. Тільки через діяльність особистість реалізується, стверджується. Фактор самостійності є домінантним у цьому процесі. Успішність самостійної роботи в освітньому процесі можлива за певних умов та певних засад: уміння планувати, уміння контролювати дії та вносити корективи. Через самостійну роботу здобувач освіти виявляє свій інтелект, здібності, вміння, навички.

З точки зору психології «діяльність» означає цілеспрямовану активність людини⁴³. У самостійній роботі активність студента залежить від усвідомленого цілепокладання – процесу постановки чіткої мети здобувачем освіти з урахуванням власних індивідуальних особливостей та прогнозом на досягнення конкретних результатів. У меті закладено результат. Формулювання чіткої мети забезпечує очікуваний результат діяльності. Переконливим є погляд психологині О. Ставицької щодо мети: «Все, що не сформовано нами як ціль, є пуста трата часу»⁴⁴.

Процес реалізації діяльнісного підходу відбувається через практичну складову навчання (самостійної роботи). Студент, знаходячись у активному пошуку розв'язання проблеми, оволодіває методами та способами пізнання; знаходить, аналізує, систематизує, засвоює інформацію та здобуває професійні компетентності.

Детальніше розглянемо вказану складову діяльнісного підходу в третьому підрозділі.

3. Організація самостійної роботи в освітньому процесі

У сучасних умовах парадигма самостійної роботи здобувача освіти в психолого-педагогічному аспекті суттєво змінюється. Увага викладача переміщується з основних видів навчальних занять (лекцій, лабораторних, практичних, семінарських занять, консультацій) на самостійну діяльність кожного студента як суб'єкта освітнього процесу. Домінуючим принципом у освітньому процесі вищої школи на сьогодні є студентоцентризм. Суб'єктно-суб'єктні взаємини в реалізації цього принципу мають як позитивні, так і негативні наслідки. Не кожен студент усвідомлює місце та значущість самостійної роботи в закладі вищої освіти. Особливо це стосується студентів першого курсу. Традиції загальноосвітньої школи гальмують процес усвідомлення здобувачами освіти дорослого ставлення до навчання як виду діяльності. Відповідно ця проблема повинна враховуватися викладачами вищої школи в організації самостійної роботи.

⁴³ Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. Санкт-Петербург, 2008. С. 178.

⁴⁴ Ставицька О. Цілепокладання та формування позитивної мотивації досягнень. URL: <https://pmba.com.ua/events/tsilepokladannia-ta-formuvannia-rozitivnoyi-motivatsiyi-dosiagnen> (дата звернення: 23.04.2021).

За місцем проведення навчальної діяльності самостійну роботу студента можна поділити на аудиторну та позааудиторну (Рис. 7), де педагог опосередковано керує цим процесом, надаючи підтримку здобувачу освіти.

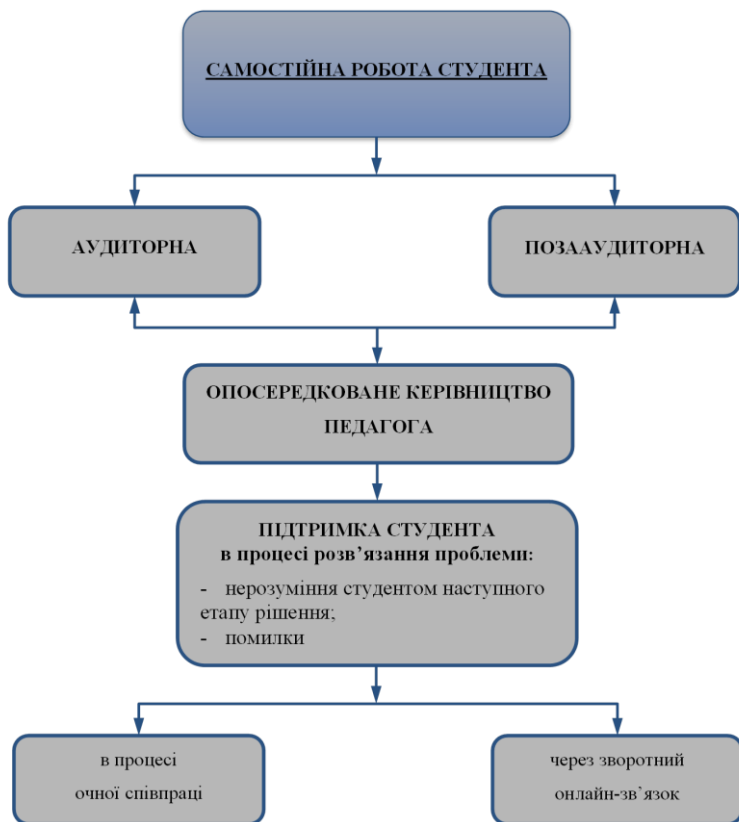

Рис. 7. Механізм педагогічного патронату в самостійній роботі в системі «викладач↔студент»

У освітньому процесі вишу самостійна робота відбувається як у аудиторній формі, так і в позааудиторній, де педагог опосередковано «веде» студента по сходинках пізнавальної діяльності. Така робота має консультативний характер і може проводитися за допомогою навчальних платформ (moodle), вебсервісів (google клас), програм для організації відеоконференцій

(zoom, google meet). Викладач за цих обставин стає педагогом-наставником, консультантом.

Ефективне проведення самостійної роботи педагогом забезпечується необхідністю використання опосередкованого керівництва навчальними діями студента й однакового вектора цілепокладання (збігу мети роботи студента і викладача). При опосередкованому керівництві педагог створює оптимальні умови для прояву особистих здібностей студента, розвитку здатності навчити сокурсників засвоєному ним матеріалу (взаємонавчання, робота в тандемі, співтворчість), сприяння самостійному знаходженню вирішення навчальної проблеми. Саме в такому керівництві викладачем формується культура самостійної роботи студентів.

Важливим елементом цього патронату в самостійній роботі є надання підтримки, яка ґрунтується на педагогічних вимогах.

1) Підтримка викладача має бути конструктивною та своєчасною щодо виконання завдань самостійної роботи.

2) У ситуації, коли у студента виникають труднощі у процесі розв'язання задачі, викладач не має давати готову відповідь, він лише надає студенту спрямовуючу підтримку для знаходження правильної відповіді. Таким чином, студент має самостійно знайти рішення.

3) Аналіз типових помилок розглядається викладачем із залученням студентів, задаючи їм запитання, що сприятимуть розвитку логічного, образного, аналітичного, критичного мислення.

За цих умов самостійна робота стає дійсно результативною та стимулює до постійного пізнання явищ і закономірностей об'єктивного світу, формування професійних компетентностей, розвитку особистості через навчальний матеріал певної дисципліни.

Студент під час самостійної роботи за межами закладу вищої освіти може визначати місце, темп і час учіння – важливі параметри освітнього процесу.

Ефективність самостійної діяльності студента залежить від майстерності педагога та бажання й умінь студента самостійно навчатися. Головними чинниками самонавчання є системний, систематичний рух студента за компонентами структури організації самостійної роботи та досягнення особистого результату в процесі освітнього маршруту. Представимо організацію самостійної роботи, яка відповідає структурі навчального процесу та професійній підготовці фахівця (Рис. 8).

Рис. 8. Структура організації самостійної роботи

У процесі самостійної роботи з конкретної дисципліни студент проходить через кожен компонент структури. Базовим компонентом пірамідальної структури є цільовий. Здобувач освіти, враховуючи особисті інтереси й потреби в професійній підготовці, ставить індивідуальну мету спочатку до повного курсу дисципліни, потім до певного модуля (блоку тем) й до конкретної теми, поступово просуваючись по траєкторії навчання.

Наступним компонентом є мотиваційний. У психологічному аспекті самостійна робота для здобувача освіти, за визначенням І. Зимньої, має бути «усвідомлена як вільна за вибором, внутрішньо мотивована діяльність». Сенс мотивації полягає в заохоченні студентів до самостійної роботи, формуванні інтересу, потреби та уявлення про користь отриманого продукту. У здобувачів освіти завдяки усвідомленню структури програми курсу; цікавим навчальним відео, представленим педагогом; зразкам робіт, виконаних сокурсниками; відгукам студентів, які пройшли курс,

формується самомотивація щодо саморозвитку й самовдосконаленню, яка позитивно впливає на подальше професійне навчання протягом життя.

Змістовий компонент. Навчальний матеріал представлений педагогом у робочій програмі та силабусі навчальної дисципліни й відкритий для ознайомлення на онлайн-платформі університету. Здобувач освіти має можливість самостійно ознайомитись із цими документами до проходження конкретного курсу, як-от: отримати інформацію щодо змісту дисципліни та її тривалості, ознайомитися з рекомендованою літературою, змістом поточного й підсумкового контролю, змістом практичних і творчих завдань (завдань для самостійної та індивідуальної роботи) тощо.

Діяльнісний компонент становить безпосередню самостійну роботу студента, який рухається за вибраною індивідуальною освітньою траєкторією у зручний для себе час, враховуючи термін виконання завдань, а також місце роботи й персональний темп. Індивідуальна освітня траєкторія в процесі самостійної роботи може корегуватися здобувачем вищої освіти через досягнуті результати та поставлену наступну мету.

Оцінювально-корекційний компонент передбачає аналіз отриманих результатів і фіксування балів студентом за чіткими зрозумілими критеріями, представленими у програмі й складеними в колективному процесі роботи за допомогою викладача. На цьому етапі відбувається корекція недоліків у виконанні навчального завдання, робота над помилками та пошук оптимальних шляхів отримання позитивного результату. Всі вказані дидактичні дії відбуваються під патронатом викладача.

Рефлексійно-результативний компонент містить самоаналіз проведеної студентом самостійної роботи з погляду отриманих досягнень і результатів оцінювання за засвоєний ним зміст навчальної дисципліни. Важливе значення в рефлексії займає розгляд студентом особистої діяльності з осмислення власних дій, результатів своєї роботи й формулювання висновків. Самооцінювання сприяє формуванню культури самостійної роботи здобувача вищої освіти та є передумовою особистісного й професійного зростання майбутнього фахівця.

Для науково-педагогічних працівників головним завданням щодо патронату самостійної роботи студентів є навчання їх результативно організувати самостійну навчальну діяльність, яка сприятиме високому рівню вмінь і навичок самостійної роботи, що

позитивно впливатиме на вдосконалення особистісних і професійних якостей.

Отже, дотримання вищезазначених методологічних підходів до організації самостійної роботи в освітньому процесі забезпечує розвиток культури самостійної роботи здобувача вищої освіти в контексті самовдосконалення, самореалізації та соціалізації.

ВИСНОВКИ

Категоріально-дефінітивний аналіз базових понять проблеми формування культури самостійної роботи студента підтвердив багатоаспектність, багаторівневність і освітню значущість цього феномена й дозволив зробити висновок, що парадигма «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти» є сучасною та актуальною. Проблематика культури самостійної роботи студентів постійно розвивається в психолого-педагогічному дискурсі. Термін «культура» є ключовим концептом у вищезазначеному понятійному конструкті. Його змістове наповнення проаналізоване відповідно до етимології слова та генези наукового становлення. Це уможливило визначити дефініцію поняття «культура» як сукупність матеріальних і духовних цінностей людства, що передається від однієї людини до іншої (у широкому значенні); це рівень досягнень у будь-якій галузі знань або діяльності (у вузькому значенні). Культура студента формується через знання, уміння та навички в процесі самостійної роботи під керівництвом педагога.

Розглядаючи проблему самостійної роботи студента, з'ясовано, що це навчально-пізнавальна діяльність, яка здійснюється в межах аудиторних та позааудиторних занять під опосередкованим керівництвом викладача з наданням студенту своєчасної конструктивної підтримки. Самостійна робота здобувача вищої освіти є вищою формою навчальної діяльності.

З'ясовуючи зміст понять «культура» та «самостійна робота здобувача вищої освіти», дійшли висновку, що «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти» – це сукупність знань, умінь, здатностей до пошуку й застосовування видів, методів і засобів обробки навчальної інформації під опосередкованим керівництвом педагога для здобуття професійних компетентностей. У процесі самостійної діяльності студента формується культура роботи з навчальною інформацією.

У зв'язку з переходом на онлайн-навчання через пандемію COVID-19 самостійна робота займає визначальне місце в освітньому процесі вищої школи. Проблема організації самостійної

роботи майбутніх фахівців була розглянута в контексті таких методологічних підходів: системного, персоналізованого та діяльнісного.

Представлені форми й види організації самостійної роботи дають можливість студенту вчитися створювати персональний освітній шлях і управляти ним у надбанні та наповненні власного особистісно-професійного досвіду.

Продемонстрована сутність класифікацій методів навчання, а саме: за джерелом знань, за пізнавальною діяльністю, за характером логіки пізнання в контексті застосування їх у процесі самостійної роботи. Представлено поетапне застосування класифікацій цих методів, які функціонально спрямовані на стимуляцію здобувачів освіти до пізнавальної діяльності, до засвоєння знань, активної самостійної роботи, відповідальності за власні освітні результати, до творчої колаборації та надання однокурсникам взаємодопомоги в навчанні.

Сьогодні головним принципом успішної підготовки здобувача вищої освіти є студентоцентризм. На основі з'ясування ролей учасників освітнього процесу презентовано механізм педагогічного патронату самостійної роботи в системі «викладач↔студент»: педагог опосередковано керує самостійною діяльністю студента, надаючи йому спрямовуючу підтримку як на контактних годинах навчання, так і на онлайн-відеоконференціях та в коментарях у навчальних платформах і вебсервісах.

Представлена структура організації самостійної роботи відповідає структурі навчального процесу та професійній підготовці фахівців. При співробітництві учасників процесу в освітній діяльності формується культура самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Отже, студент розвиває та поглиблює вміння самомотивуватися, самостійно навчатися, самовдосконалюватися, саморозвиватися, самореалізуватися, самооцінювати та співпрацювати в колективі. Уміння студента організовувати власну самостійну роботу сприяє не тільки досягненню очікуваних результатів за робочою програмою навчальної дисципліни, а й постійному розвитку професійних компетентностей протягом життя.

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах усе більш актуальним стає питання феномена «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти». Особливо

ця педагогічна парадигма набуває значущості в період пандемії COVID-19 у зв'язку з переходом на онлайн-навчання.

В аспекті філософської та психолого-педагогічної думки визначено дефінітивний зміст понятійного конструкту «культура самостійної роботи здобувача вищої освіти» й таких його концептів: «культура», «самостійна робота здобувача вищої освіти».

Охарактеризовано теорію та практику організації самостійної роботи в контексті означених науково-методологічних підходів, а саме: системного, персоналізованого та діяльнісного.

Розглянуто форми, види організації самостійної роботи й методи навчання, що дозволяють студенту керувати власним процесом самостійної роботи – вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію, корегувати її в процесі навчання, відповідати за прогнозовані результати відповідно до поставлених особистих цілей, формуючи культуру самостійної роботи під опосередкованим керівництвом викладача-наставника.

Визначено сутність класифікацій дидактичних методів навчання (за джерелом знань, за пізнавальною діяльністю, за характером логіки пізнання) та представлено поетапну їх реалізацію у процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Розроблено механізм педагогічного патронату самостійної роботи в системі «викладач←→студент» як здатність використовувати самостійну навчальну діяльність для вдосконалення особистісних і професійних якостей. Запропонована структура організації самостійної роботи, що відповідає структурі навчального процесу та сприяє професійній підготовці майбутніх фахівців.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.05.2019).

2. Закон України «Про освіту» : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.05.2019).

3. Закон України «Про вищу освіту» : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.05.2019).

4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. : Указ Президента *України* від 25 червня 2013 р. № 344/2013 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013?lang=ru> (дата звернення: 20.05.2019).

5. Положення про організацію освітнього процесу у Запорізькому національному університеті. Запоріжжя, 2021. 31 с.

6. Катон Марк Порцій. Земледелие. Москва – Ленинград, 1950. 220 с.

7. Цицерон Марк Туллий. Избранные сочинения. Москва, 1975. 456 с.

8. Kroeber A.L., Klucichohn Clyd. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge, Massachusetts, USA, 1952. 219 p. URL: <http://www.pseudology.org/Psychology/CultureCriticalReview1952a.pdf> (Last accessed: 26.05.2019).

9. Культурологія : підручник / за ред. А.Є. Конверського. Харків, 2013. 863 с.

10. Каган М.С. Философия культуры : учебное пособие. Санкт-Петербург, 1996. 310 с. URL: http://www.vir.nw.ru/wp-content/uploads/2018/09/Kagan-M.S.-Filosofiya-kultury_filosofiya.pdf (дата обращения: 08.06.2019).

11. Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. 840 с.

12. Ребер Артур (Penguin). Большой толковый психологический словарь. Москва, 2000. Т. 1. 592 с.

13. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь / общ. ред. В.Б. Шапарь. Ростов на Дону, 2006. 806 с.

14. Смерічевський Е.Ф. Культура в сучасній психології: соціальні детермінанти і функції. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Вип. 20. С. 264–273.

15. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва, 2014. 800 с.

16. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.

17. Halytska M.M. Research education in the context of cultural approach. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 1–2. С. 19–22.

18. Культурологія освіти: роб. навч. прогр. для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (галузь знань: 1801 «Специфічні категорії», освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», за вимогами кредитно-модульної системи) / С.О. Сисоєва, М.М. Галицька. Київ, 2014. 64 с.

19. Культурологія: теорія та історія культури : навчальний посібник / за ред. І.І. Тюрменко. Київ, 2010. 370 с.
20. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика : учебное пособие. Санкт-Петербург, 2008. 304 с.
21. Бажміна Е.А. Самостійна робота студентів в системі навчального-виховного процесу вищої школи. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки*. 2018. № 2 (31). С. 38–44.
22. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник. Москва, 1999. 384 с.
23. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / за ред. З.Н. Курлянд. Київ, 2005. 399 с.
24. Коменский Я.А. Великая дидактика: избр. пед. сочинения. Москва, 1955. Ч. 1. 303 с.
25. Блауберг И.В., Мирский Э.М., Садовский В.Н. Системный подход и системный анализ. *Системные исследования. Ежегодник*. Москва, 1982. С. 52–58.
26. Занков Л.В. Дидактика и жизнь. Москва, 1968. 328 с.
27. Кузьмин В.П. Гносеологические проблемы системного знания. Москва, 1983. 64 с.
28. Зорина Л.Я. Дидактические основы формирования системности знаний старшеклассников. Москва, 1978. 126 с.
29. Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі : підручник. Донецьк, 2014. 120 с.
30. Пальчевський С.С. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 2007. 576 с.
31. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : підручник. Київ, 2007. 447 с.
32. Лернер И.Я. О методах обучения. *Советская педагогика*. 1965. № 3. С. 115–128.
33. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва, 1981.
34. Петровский В.А. Послесловие В.А. Петровского к книге А.В. Петровского. *Психология и время*. 2007. URL: http://www.ipras.ru/cntnt/rus/media/rus_whois/petrovskij/slovo_ob_otce.html. (дата обращения: 23.03.2020).
35. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии. Москва, 1998.
36. Izmistiev D. Personalized Learning: a new ICT-enabled Education Approach. *UNESCO Institute for Information Technologies in*

Education, March 2012. URL: <https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214716.pdf> (Last accessed: 15.05.2020).

37. Guerrero P.J., Ruiz A.J. La educación personalizada según García Hoz, *Revista Complutense De Educación*, vol. 31 (2), pp. 153–161, 2020. URL: <https://doi.org/10.5209/rced.61992> (Last accessed: 23.03.2020).

38. Выготский Л. Психология развития человека. Москва, 2005.

39. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). Москва ; Воронеж, 2002.

40. DiMartino J., Clarke J.H. Personalizing the High School Experience for Each Student. USA, 2008.

41. Казакова Е.И. Личностный потенциал и персонализация в образовании. URL: <https://vbudushee.ru/library/lichnostnyu-potentsial-i-personalizatsiya-v-obrazovanii/> (дата обращения: 23.03.2021).

42. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Т. 2. Київ, 1983. С. 389–449.

43. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. Санкт-Петербург, 2008. 432 с..

44. Ставицька О. Цілепокладання та формування позитивної мотивації досягнень. URL: <https://pmba.com.ua/events/tsilepokladannia-ta-formuvannia-pozitivnoyi-motivatsiyi-dosiagnen> (дата звернення: 23.04.2021).

Information about the authors:

Lokarjeva H. V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor at the Department Pedagogy

and Psychology of Educational Activity

Zaporizhzhia National University

66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

Bazhmina E. A.,

Senior Lecturer at the Department of Descriptive Geometry,

Engineering and Computer Graphics

“Zaporizhzhia Polytechnic” National University

64, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine